STRĂINI ŞI PĂMÂNTENI. DEMNITĂŢI ŞI STATUT SOCIAL

FANARIOŢI ŞI BOIERI LA GRANIŢELE IMPERIILOR. DESPRE LOIALITATE ŞI SUPUŞENIE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA*

CONSTANŢA VINTILĂ**

„Vodă au murit şi de a lui jale noi trebuie să ne bucurăm."[1]

La 1711, la Stănileşti pe Prut, se decidea nu numai soarta a două mari imperii, ci şi destinul unor oameni care s-au poziţionat de-o parte sau de alta, urmându-şi stăpânii şi confirmându-şi sau infirmându-şi loialităţile. Înfrângerea Rusiei şi a aliatului ei, micul principat al Moldovei, determina exilul prinţului Dimitrie Cantemir şi al facţiunii boiereşti care îl însoţise în această aventură. Ion Neculce, marele hatman al Moldovei, se afla printre boierii care şi-au urmat stăpânul şi patronul în Rusia. Sfetnic apropiat al domnului Moldovei, el fusese unul dintre susţinătorii planurilor de alianţă cu Rusia. Ajuns în Rusia, Neculce s-a gândit la patria pe care o lăsase în urmă, la averea care s-ar fi risipit în lipsa lui, la poziţiile de putere deţinute şi a cerut permisiunea de a se întoarce în Moldova. Dorinţa boierului a fost interpretată de către Dimitrie Cantemir ca o formă de nesupunere şi sancţionată ca atare prin refuzul acordului de repatriere. În acelaşi timp, întoarcerea în Moldova era la fel de problematică: însoţindu-l pe Cantemir, boierul se arătase infidel noului domn, dar şi sultanului[2]. Veacul al XVIII-lea, prin numeroasele schimbări de domnie, dar şi prin conflictele dintre marile imperii din jur, induce numeroase poziţionări, pribegii şi refasonări ale noţiunilor de loialitate, apartenenţă şi statut social.

În acest articol îmi propun să analizez relaţia dintre dregătorie, statut social şi loialitate. Voi purcede într-o primă etapă la cercetarea ascensiunii sociale şi politice a boierilor la cele mai înalte dregătorii din sfatul domnesc prin prisma etnicităţii, a statutului social şi a loialităţii. În cea de-a doua etapă mă voi opri asupra manierei

* Acest studiu a beneficiat foarte mult de pe urma sugestiilor, criticilor şi lecturilor făcute de domnul profesor Andrei Pippidi şi de colegul meu Michał Wasiucionek, cărora le mulţumesc pe această cale. De asemenea, întreaga mea recunoştinţă se îndreaptă către Lidia Cotovanu, care mi-a oferit un ajutor neprețuit prin partajarea bibliotecii ei online. Acest studiu a fost susţinut de proiectul *Luxury, Fashion and Social Status in Early Modern South-Eastern Europe (LuxFaSS)*, cu numărul ERC-2014-CoG no. 646489, finanţat de European Research Council şi găzduit de Colegiul Noua Europă (New Europe College – NEC), Bucureşti.

** Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti / Colegiul Noua Europă, Bucureşti; cvintila ghitulescu@gmail.com.

[1] Iordache Golescu, *Scrieri alese*, ed. Mihai Moraru, Bucureşti, 1990, p. 132.

[2] Cu privire la viaţa şi cariera lui Ion Neculce, vezi Mihai-Bogdan Atanasiu, *Din lumea cronicarului Ion Neculce. Studiu prosopografic*, Iaşi, 2015.

de identificare şi de fasonare a unui statut social în raport cu poziția de putere deținută la un moment dat în cercurile din sud-estul Europei. Voi arăta cum procesul de *self-fashioning* contribuie la sublinierea unui prestigiu social şi la propagarea unei reprezentări sociale destinate a susține pretențiile boierilor de promovare socială. Voi încheia cu un studiu de caz menit să oglindească identitățile şi loialitățile fluide asumate de elitele sud-est europene.

ÎN CĂUTAREA GRECILOR

Preluarea tronurilor din Țara Românească şi Moldova de către fanarioți schimbă paradigma politică şi socială a elitelor. Chiar dacă regimul fanariot, cum este îndeobşte cunoscut în istoriografia română, pare să se fi instalat cu mult timp în urmă, modificări importante cu privire la structurarea jocurilor de pe scena politică au cu adevărat loc odată cu secolul al XVIII-lea[3]. Elitele politice (aşa-zis autohtone) se confruntă cu două tipuri de provocări în definirea statutului social şi a loialităților politice: infuzia importantă de personaje noi în țesutul social şi reformele sociale întreprinse de Constantin Mavrocordat.

Dar să le luăm pe rând. Până la decapitarea lui Constantin Brâncoveanu (1688–1714) şi retragerea lui Dimitrie Cantemir (1710–1711) în Rusia, grupările politice îşi disputau între ele influența şi puterea pe lângă domni. Aceste grupări se structurau în funcție de interesele imediate, de afinitățile politice şi de relațiile de rudenie. Deşi se defineau ca „boieri pământeni", prin opoziție față de „boierii greci", o analiză a structurii etnice arată că, de fapt, elementele externe primau în constituirea alianțelor sociale şi politice, iar nu etnia. Exemplul cel mai concludent este oferit de conflictele politice din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în care „partida pământeană" era condusă de familia Cantacuzino, în vreme ce în fruntea „partidei greceşti" se afla familia Băleanu. Pe scurt, urmaşii Cantacuzinilor bizantini deveniseră repede şi recent boieri „pământeni" care apărau interesele țării de adopție, în timp ce boierii autohtoni se înstrăinaseră prin alianțele lor cu „grecii", preluându-le ideile şi interesele. Analize amănunțite arată că taberele nu puteau nicidecum să fie divizate etnic şi că interese comune duceau la constituirea facțiunilor din arena politică[4].

[3] Andrei Pippidi, *Phanar, Phanariotes, Phanariotisme*, în „Revue des études sud-est européennes", 13, 1975, nr. 2, p. 231−239.

[4] Acest aspect s-a bucurat de abordări ample din partea cercetătorilor. Vezi în acest sens idem, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII*, Bucureşti, 2001; Bogdan Murgescu, *„Fanarioți" şi „pământeni": religie şi etnicitate în definirea identităților în țările române şi în Imperiul Otoman*, în idem, *Țările române între Imperiul Otoman şi Europa creştină*, Iaşi, 2012; Radu G. Păun, *Some Remarks about the Historical Origins of the "Phanariot Phenomenon" in Moldavia and Wallachia (16th–19th Centuries)*, în *Greeks in Romania in the Nineteenth Century*, ed. Gelina Harlaftis, Radu G. Păun, Athens, 2013, p. 47–94; Michał Wasiucionek, *The Ottomans and Eastern Europe. Borders and Political Patronage in the Early Modern World*, London, New York, 2019; Constantin Iordachi, *From Imperial Entanglements to National Disentanglement: The "Greek Question" in Moldavia and Wallachia, 1611–1863*, în *Entangled Histories of the Balkans*, vol. I, *National Ideologies and Language Policies*, ed. Roumen Daskalov, Tchavdar Marinov, Leiden, 2013, p. 67–148; Constantin Iordachi, *Liberalism, Constitutional Nationalism, and Minorities: The Making of Romanian Citizenship, c. 1750–1918*, Leiden, 2019.

Clasa boierilor, împărțită în boieri mari și boieri mici, avea propriile criterii de definire și recunoaștere socială care îi permiteau accesul la importante dregătorii din sfatul domnesc și, ca atare, accesul la resurse materiale și simbolice. Boierii cei mari se defineau prin apartenența la un neam străvechi și deținerea de mari proprietăți latifundiare. Aceste criterii le asigurau dreptul de a pretinde dregătorii importante în sfatul domnesc și în administrația celor două țări. În fapt, marii boieri se grupau în jurul a câtorva zeci de familii atât în Valahia, cât și în Moldova. Strategiile matrimoniale îi ajutaseră să își mențină puterea și statutul de castă privilegiată. Pe parcursul secolului al XVII-lea, personaje noi, venite din Balcani, au pătruns în interiorul cercurilor de putere, croindu-și drum către dregătoriile aducătoare de venituri și prestigiu social. Într-o analiză dedicată Moldovei, Radu Păun arăta că procentajul „greco-levantinilor" care au reușit să se insereze în rândul dregătorilor din sfatul domnesc se situa la 20–25% din totalul membrilor[5]. Valahia se afla în aceeași situație, unii dintre domni sprijinind ascensiunea socială și politică a unor personaje etnice diferite ca răsplată pentru fidelitatea și serviciile aduse. În același timp, domnii își creau propriile alianțe politice și „rezervoare de fidelitate"[6] pentru a se menține la putere cât mai mult timp. Termenul de „greci", cum apare în sursele istorice contemporane, acoperă, de fapt, o populație cu o identitate etnică diversă, dar legată prin confesiunea ortodoxă și folosirea limbii grecești în dezvoltarea afacerilor comerciale[7]. Unii istorici au preferat să folosească denumirea de „greco-levantini", concept care ar permite integrarea unei populații venite din Levant (cum ar fi ragusanii sau slavii italienizați), alături de ortodocși din Balcani (greci, albanezi sau aromâni), printre personajele care au jucat un rol pe scena politică din Principatele danubiene[8].

Cu secolul al XVIII-lea, crește numărul „grecilor" prezenți în țările române, unii veniți în suita domnilor fanarioți, alții în căutarea unei vieți mai bune. În acest articol, îi introducem pe cei de la vârful piramidei, care vin în anturajul domnilor fanarioți și declanșează repoziționarea boierilor autohtoni.

O analiză statistică realizată pentru Valahia arată că familiile boierești locale au continuat să dețină monopolul asupra înaltelor dregătorii într-o proporție de 74,3%, urmate de „familiile românizate", cu 13,7%[9]. Autorii studiului nu oferă o explicație pentru termenul de „familii românizate", presupunem doar că ar fi vorba

[5] Radu G. Păun, *Les grands officiers d'origine gréco-levantine en Moldavie au XVIIe siècle. Offices, carrières et stratégie de pouvoir*, în „Revue des études sud-est européennes", XLV, 2007, nr. 1–4, p. 155.

[6] *Ibidem*.

[7] Radu G. Păun, *Les Gréco-Levantins dans les pays roumains: voies de pénétration, étapes et stratégies de maintien*, în „Studia Balcanica", 25, 2006, p. 304–316; Lidia Cotovanu, *Migration et mutation identitaires dans l'Europe du Sud-Est (vue de Valachie et de Moldavie, XIVe–XVIIe siècles)*, teză de doctorat, EHESS, Paris, 2014.

[8] Radu G. Păun, *Stratégies de famille, stratégies de pouvoir: les Gréco-Levantins en Moldavie au XVIIe siècle*, în *Social Behaviour and Family Strategies in the Balkans (16th–20th Centuries) / Comportements sociaux et stratégies familiales dans les Balkans (XVIe–XXe siècles)*, ed. Ionela Băluță, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mihai-Răzvan Ungureanu, 2008, p. 17.

[9] Dan Berindei, Irina Gavrilă, *Analyse de la composition de l'ensemble des familles de grands dignitaires de la Valachie au XVIIIe siècle*, în *Comunicaciones al XV Congreso Internacional de las Ciencias Genealógica y Heraldica*, Madrid, 1983, p. 73.

despre familii realizate prin căsătorii mixte, care au decis să îşi continue viaţa şi carierele în Valahia. Din aceeaşi statistică, se observă preferința „greco-fanarioților" pentru dregătoriile de mare postelnic şi mare spătar (59,4%) şi mai apoi pentru dregătoria de mare hatman (75%). Explicația pentru aceste preferințe rezidă în legăturile destul de strânse dintre aceste oficii şi domn; pentru a le controla, domnul prefera să numească un apropiat[10]. Însă, potrivit autorilor acestei analize, cea mai importată dregătorie din sfatul domnesc, cea de mare vistier, era totuşi deținută de boierii locali, într-o proporție de 82%, deşi, prin intermediul acestei dregătorii, domnii controlau resursele financiare ale țării. Autorii explică această situație prin încrederea acordată unui boier pământean care se presupunea că ar fi cunoscut mai bine problemele locale[11]. Chiar dacă au venit însoțiți de un grup de susținere, domnii fanarioți au încercat tot timpul să îşi recruteze clienți din rândul elitei autohtone, fidelizând-o prin oferirea de dregătorii şi privilegii. Cel numit în dregătoria de mare vistier, de exemplu, nu era un boier oarecare. Odată cu dregătoria, boierul accepta colaborarea cu domnul fanariot şi apropiații săi, prin includerea în rețea. Supunerea şi loialitatea erau condiționate de menținerea în dregătorie. În aceste condiții, boierii locali intrau în jocul fanarioților pentru beneficiile unei astfel de poziții. Unii dintre ei au mers mai departe, punând în practică strategii matrimoniale sau alianțe spirituale care să consolideze o rețea şi să contribuie la securizarea loialităților. Prin intermediul căsătoriei, fanarioții căpătau dreptul de a cumpăra proprietăți în Valahia şi Moldova. Vânzarea unui bun imobiliar era strict reglementată de *obiceiul pământului*, proprietatea patrimonială fiind apărată de dreptul de preempțiune (protimisis). Rudele aveau prioritate în cazul vânzării unei părți din patrimoniu şi doar refuzul lor le dădea celorlalți potențiali cumpărători, „străini" din afara comunității, posibilitatea de achiziționare[12]. Totuşi, o astfel de vânzare punea probleme pe termen lung pentru că o rudă avea dreptul să se răzgândească şi să invoce dreptul de preempțiune, stricând contractul. Analiza documentelor arată că astfel de vânzări erau mai tot timpul contestate, iar „străinul", intrat în comunitatea patrimonială prin cumpărare, putea fi înlăturat, restituindu-se banii.

Cea de-a doua provocare, invocată mai sus, se leagă de reformele administrative promovate de domnul fanariot Constantin Mavrocordat. Mavrocordat condiționează dregătoria de calitatea de nobil: numai cine deținea o demnitate în aparatul administrativ era considerat nobil; pentru funcția prestată deținătorul era recompensat cu un salariu[13]. Atât salarizarea introdusă de Constantin Mavrocordat prin reformele sale, cât şi asimilarea boierilor într-un sistem administrativ, măsuri evidente de birocratizare şi modernizare, au sporit preocuparea pentru slujbe şi mai ales dependența

[10] *Ibidem*, p. 74.

[11] *Ibidem*, p. 75.

[12] *Instituții feudale din țările române. Dicționar*, coord. Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu, București, 1988, p. 391.

[13] Şerban Papacostea, *La grande charte de Constantin Mavrocordato (1741) et les réformes en Valachie et en Moldavie*, în *Symposium « L'Époque phanariote »*, Thessaloniki, 1974, p. 365–367; Gheorghe Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat, 1746–1946*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", s. a III-a, XXIX, 1946, p. 395–461.

de puterea politică. Boierii au preluat reformele lui Mavrocordat, dar nu au renunţat la criteriile de departajare sociale folosite până atunci: vechimea neamului şi deţinerea de proprietăţi.

Statistica contemporană ne spune, aşadar, că boierii locali nu aveau de ce să se teamă din moment ce doar un sfert dintre deţinătorii dregătoriilor erau „greci". Dar acest fapt nu însemna că boierii nu se simţeau ameninţaţi de prezenţa străinilor veniţi în Moldova şi Valahia în compania fanarioţilor, dovedindu-se competitori neloiali în accesul la vârful puterii. Ion Neculce, un boier şi cronicar contemporan acestei situaţii, exprimă poate cel mai bine această situaţie: „aşea socotesc eu cu firea mea aceasta proastă: când a vrea Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fier şi turci la Ţarigrad să nu fie şi lupii să nu mânânce oile în lume, atunci poate nu vor fi nici greci în Moldova şi în Ţara Munteniască, nici or fi boiari, nici or putea mânca aceste doao ţări cum le mânâncă [...] Focul îl stângi, apa o ezăşti şi o abaţi pe altă parte, vântul când bate, te dai în lături, întrâ-un adăpost şi te odihneşti, soarele intră în nor, noaptea cu întunerecul trece şi să face iar lumină; iar la grec milă sau omenie sau dreptate sau nevicleşug, nici unele de acestea nu sunt, sau frica lui Dumnezeu."[14] Grecii descrişi de Neculce în istorioarele sale sunt creştini ortodocşi, un pic mai abili în mânuirea banilor şi a afacerilor comerciale decât moldovenii. Aşa cum observa Radu G. Păun, accesul direct la dregătorii uşura alogenilor drumul către „înalta societate"[15], oferindu-le o pârghie importantă în competiţia pentru resursele economice. Favoriţi ai domnilor, „grecii" primeau funcţii fără să fi parcurs un *cursus honorum* sau să fi fost conectaţi la viaţa cetăţii prin proprietăţi sau alte activităţi economice. În absenţa unor studii, este greu de ştiut cine deţinea cu adevărat puterea în interiorul curţii domneşti. Cine lua decizia politică? Care dregători din preajma domnului se bucurau cu adevărat de putere şi influenţă în sfatul domnesc? Marele ban şi marele vornic erau cele mai importante dregătorii ale sfatului domnesc, dar oare erau ele şi cele care concentrau puterea de decizie? Fiecare domn fanariot a deplasat centrul deciziei către membrii reţelei din care făcea parte. Controlarea resurselor se făcea prin numirea unor apropiaţi în fruntea unor dregătorii capitale. Resursele economice se strângeau din comercializarea sării, a cerii, a untului, a animalelor şi a pieilor, precum şi din strângerea dăjdiilor. Domnul fanariot arenda exploatarea ocnelor de sare, de cele mai multe ori, unor membri ai reţelei sale, în timp ce acorda importanţă dregătoriilor în funcţie de persoana numită şi nu de locul în ierarhie. Aceste strategii aflate totdeauna la dispoziţia domnului fanariot îi îndepărtau pe boieri de resurse, lăsându-i la discreţia şi mila stăpânului.

CURIALIZAREA BOIERIMII

„Niciodată din Bucureşti nu ieşia să meargă la satele lui", scrie Mihai Cantacuzino despre Iordache Creţulescu, care a ocupat dregătoria de mare vornic

[14] Ion Neculce, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şi O seamă de cuvinte*, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 301.

[15] Radu G. Păun, *Stratégies de famille*, p. 20.

timp de 27 de ani (1719–1746) în ciuda schimbărilor de domnie şi a facțiunilor politice de la vârful guvernării. Portretul schițat de Mihai Cantacuzino arată capacitatea extraordinară de adaptare a boierului la gândirea politică şi economică a epocii. Nu ştim ce lecturi a avut sau dacă pur şi simplu Iordache Crețulescu a ştiut să speculeze schimbările vremurilor, prelucrându-le şi asumându-le în prefacerea de sine. Mai întâi de toate, boierul a înțeles foarte repede că moşiile reprezentau un capital economic şi simbolic important, dar pentru a fi întreținute era nevoie de resurse financiare şi de putere. În al doilea rând, după decapitarea socrului său, Constantin Brâncoveanu, el şi-a dat seama că centrul de putere s-a deplasat spre fanarioți, care aveau nevoie de „funcționari" loiali şi pricepuți în exploatarea provinciei şi nu de boieri mândri de ighemoniconul lor, simandicoşi, dar conflictuali şi nestatornici[16]. Se spunea despre el că a slujit cu acelaşi devotament şi loialitate toți domnii, ținându-se cât mai departe de intrigile politice, dar cât mai aproape de curtea domnească; că a păstrat echilibrul între slujbă şi viața privată („el niciodată nu vorbia în casa sa de orice din cele ce se întâmplau la Curte sau de casele altora"); că a afişat cumpătare, ba chiar sărăcie atât în viața de familie, cât şi în aparițiile publice („prea scump la cheltuiala casei era, şi prost îmbrăcate slugile lui; bani cu împrumut nicicum nu da, măcar cu întreit preț de zăloage"), preferând să trăiască retras şi înconjurat doar de familia sa[17]. Comportamentul boierului era determinat de noile circumstanțe politice şi de competiția pentru resurse.

După cum observa şi Michał Wasiucionek, părăsirea capitalei presupunea un risc foarte mare: boierul absent putea fi discreditat de către oponenții săi[18]. Totodată, pentru a avea acces la informație, boierimea moldavă şi valahă s-a curializat şi a încercat să se afle în proximitatea curților domneşti. Boierii au părăsit încet, încet reşedințele ridicate pe moşiile lor pentru a-şi clădi case în capitale şi cât mai aproape de centrul de putere[19]. Deja la începutul secolului al XIX-lea, consulul englez William Wilkinson constata abandonarea moşiilor şi a conacelor de către boieri pentru a fi prezenți în capitale: „Abia se duc să-şi vadă moşiile pe care unii le dau cu arendă pe mai mulți ani cu mult sub valoarea <lor reală>, când găsesc arendaşi care se învoiesc să le plătească anticipat toată arenda. Clădesc conace frumoase fără să aibă de gând să le locuiască vreodată şi acestea se dărapănă în câțiva ani. Aşezările cele mai minunate din frumoasa lor țară nu au puterea să-i atragă şi ei nici nu au obiceiul să-şi părăsească reşedința lor de la oraş în niciun anotimp al anului."[20] Lăsate la voia întâmplării sau pe mâinile arendaşilor, moşiile

[16] Iordache Crețulescu era căsătorit cu Safta, fiica lui Constantin Brâncoveanu şi a Maricăi. Pentru detalii vezi şi Mariana Lazăr, *Spre lumea „de dincolo", trecând împreună prin lumea pământeană. Marele vornic Iordache Crețulescu şi soția sa, domnița Safta Brâncoveanu*, în *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, ed. Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Iaşi, 2014, p. 799–822.

[17] Mihai banul Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Nicolae Iorga, Bucureşti, 1902, p. 372–373.

[18] M. Wasiucionek, *op. cit*., p. 43.

[19] George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti. Biserici, curți boereşti şi hanuri între anii 1790–1791 după două planuri inedite*, Bucureşti, 1935.

[20] William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia: With Various Political Observations Relating to Them*, London, 1820, p. 148–149.

susţineau faima şi măreţia unui mare boier, dar nu şi resursele economice. De aici provenea nevoia de a fi totdeauna în slujbe înalte, de a aranja scena politică astfel încât aceste slujbe să rămână în familie. Nobleţea ajungea astfel să fie ataşată funcţiei, iar nu persoanei, după cum observa diplomatul francez Charles de Bois-le-Comte în raportul său către contele de Rigny[21]. Lupta pentru dregătorii din sfatul domnesc şi opoziţia faţă de numeroaselor înnobilări (acordarea de titluri fără conţinutul efectiv al unei dregătorii) par cât se poate de legitime. Această situaţie îi transforma în „neguvernabili" pe munteni, dar le dădea şi „forţa" de a deţine mai totdeauna „frânele administraţiei" şi puterea politică[22], mai puţin interesaţi de această „goană" fiind moldovenii, după cum scria boierul şi memorialistul Nicolae Suţu: „boierii moldoveni, mult mai atenţi la interesele lor materiale, sunt mult mai preocupaţi de exploatarea domeniilor lor decât de căutarea unor dregătorii. Din acest motiv, au fost totdeauna mai independenţi şi au ştiut să reziste domniei atunci când interesele publice o cereau. Muntenii au fost mai maleabili şi mai înclinaţi spre a trage tot felul de sfori în ocuparea unor dregătorii şi deci mai puţin docili."[23] Dar înaintea lui Suţu, consulul francez Charles Reinhard văzuse şi el această diferenţă[24]; observaţia este reluată şi de Wilkinson: „boierii din Moldova, întocmai ca şi cei din Ţara Românească, sunt mari stăpâni de pământ, dar ei acordă mult mai multă atenţie şi <mai mult> timp îngrijirii moşiilor lor, care constituie principalul <lor> izvor de câştig."[25] Dezinteresul faţă de lucrul moşiilor accentuează dependenţa de dregătoriile oferite de domn şi implicit de puterea politică. „Aşteptând mila stăpânirii", după cum scrie Dinicu Golescu la început de secol al XIX-lea, „*noi numai ne naştem şi putrezim în oraş*". Or această aşteptare nu este uşoară – „câte cinci şi zece ani sau până ne va veni rândul" – şi aduce o totală abandonare a moşiilor, a adevăratei bogăţii în favoarea dorinţei de a „domni"[26].

ALFA ŞI OMEGA. PATRONAJ ŞI RUDENIE

Fanarioţii au fost însoţiţi la posturile lor de o camarilă, oferind funcţii cheie unor apropiaţi, astfel încât să-şi menţină puterea cât mai mult şi să-şi asigure o cât

[21] *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, coord. Paul Cernovodeanu, Daniela Buşă, s.n., vol. III, Bucureşti, 2007, p. 124; Vezi şi Gheorghe Platon, Alexandru Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluţie socială şi politică (date statistice şi observaţii istorice)*, Bucureşti, 1995, p. 69, nota 42.

[22] *Călători străini ... în sec. al XIX-lea*, coord. Paul Cernovodeanu, Daniela Buşă, vol. III, p. 124.

[23] Nicolas Soutzo, *Mémoires du prince Nicolas Soutzo, grand-logothète de Moldavie, 1798–1871*, ed. Panaïoti Rizos, Vienne, 1899, p. 356; vezi şi Gh. Platon, Al. F. Platon, *op. cit.*, p. 69.

[24] *Călători străini ... în sec. al XIX-lea*, s.n., vol. I, coord. Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Bucureşti, 2004, p. 254–255.

[25] *Ibidem*, p. 641.

[26] Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriii mele, Costandin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, ed. M. Iorgulescu, Bucureşti, 1977, p. 116. Ipoteza este susţinută şi de istoricii Gheorghe Platon şi Alexandru Florin Platon. Astfel, într-o analiză foarte amănunţită asupra Moldovei, ei observă că boierii munteni erau mult mai legaţi de funcţiile şi rangurile administrative, ele constituind în mare parte suportul economic, în timp ce boierimea moldavă a reuşit să îşi păstreze o oarecare independenţă, datorită implicării în exploatarea moşiilor (Gh. Platon, Al. F. Platon, *op. cit*., p. 87).

mai bună exploatare a resurselor. Nou-veniții se bazau în primul rând pe protecția oferită de patronul lor. Accesul direct şi imediat la dregătorie avea însă vulnerabilitatea sa: dependența de bunăvoința patronului, în acest caz domnul fanariot, care, la rândul lui, depindea de bunul-plac al sultanului. În atari condiții, „grecii fanarioți" trebuiau să găsească pârghii pentru construirea unei stabilități şi asigurarea unui viitor.

Înainte de a sosi la Iaşi sau Bucureşti, ei îşi creau rețele de susținere transfrontaliere care să îi ajute în accesul la dregătorii. Fanarioții nu aveau limite teritoriale în trasarea unor rețele cât mai extinse, iar mânuirea limbilor străine îi ajuta în promovarea personală. Cultivarea şi întreținerea a cât mai multor relații personale se dirija către structurarea unei rețele în care patronii şi clienții se susțineau reciproc în promovarea unor interese comune. Boierii locali clamau vechimea şi prestigiul neamului în accesul la dregătorii, dar aceste două criterii nu erau suficiente în numirea în posturi importante. Strategiile matrimoniale erau cele care contribuiau la construirea unor legături durabile şi profitabile pe termen lung. Ion Neculce îl oferă ca exemplu pe boierul Iordache Ruset (Rosetti), devenit unul dintre cei mai importanți factori de putere din Moldova. Iată ce scrie: „gândiia Iordache că iară a aduce pre Mihai-vodă din Țarigrad, de l-a face domn aice în țară, *să fie iară el alfa şi omega*, după cum era mai nainte de stăpâniia domnii de la turci."[27] Momentul unei astfel de inserții este foarte important: 1711, când Dimitrie Cantemir alege Rusia şi pe țarul Petru I în detrimentul Imperiului Otoman, care îl numise, de altminteri, pe tronul Moldovei. Or, în acest moment de verificare a credinței şi a loialităților, boierii s-au orientat în funcție de propriile interese şi apartenențe politice şi sociale. Iordache Ruset se opusese alianței cu țarul Petru I, manevrând cu dibăcie relațiile şi influențele avute printre boieri, fanarioți şi dregători otomani pentru aducerea pe tron a nepotului său, Mihai Racoviță[28]. Intrigile lui au stârnit mânia țarului, care a trimis să fie prins şi închis la Kiev timp de doi ani[29].

Cum reuşise Iordache Ruset să strângă atât de multă putere? Care-i fuseseră pârghiile politice şi sociale folosite în ascensiune? Personajul de care ne vom ocupa mai jos este unul dintre mulți alți dregători „greci" care au reuşit să dețină o putere imensă la un moment dat, iar în rândurile de față vom încerca să aflăm pe ce căi a fost posibil acest lucru[30].

---

[27] Ion Neculce, *op. cit*., p. 557–558.

[28] Mihai Racoviță era fiul Ion, mare vornic al Moldovei. Sora lui Ion, Safta, era căsătorită cu Iordache Ruset.

[29] Va fi eliberat în 1714, la intervențiile cuscrului său, Constantin Brâncoveanu.

[30] În 18 aprilie 1763, Pierre de La Roche îi scria prietenului său, Francesco Giuliani, următoarele: „domnul postelnic Alexandru este aici Dumnezeu care aduce ploaia". Aşadar, lui ar fi trebuit să i se adreseze dacă dorea să i se rezolve o problemă, bine şi urgent, în Moldova. La Roche, secretarul francez al domnului Ioan Callimachi, se referea la Alexandru Ipsilanti, mare postelnic în divanul țării Moldovei. Alexandru Ipsilanti era fiul dragomanului Ioan Ipsilanti şi al Smarandei Mamona; se născuse pe undeva prin Asia Mică şi avea să fie mare dragoman al Porții înainte de a fi răsplătit cu tronul celor două provincii dunărene (Nicolae Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, Bucureşti, 1903, p. 316).

Rădăcinile neamului Ruset (Rossetos, Rosetti) se duc până în Genova secolului al XIII-lea, de unde un Ioanes Rossetos ar fi plecat către Constantinopol, s-ar fi căsătorit, trecând la ortodoxie, reușind, astfel, să intre în rândul aristocrației bizantine[31]. Date concrete și verificabile apar abia în secolul al XVII-lea, cu Laskaris Rossetos, mare logofăt al patriarhiei din Constantinopol, căsătorit cu Bella, fiica lui Ioan Cantacuzino. După Radu Rosetti, acesta ar fi tatăl lui Constantin cuparul[32] și al lui Antonie Ruset, fondatorii neamului Ruset din Țara Românească și Moldova[33]. După Eugène Rizo-Rangabé, Constantin cuparul n-ar fi fost fiul lui Laskaris Rossetos, ci doar contemporan cu acesta, exercitând diferite dregătorii în siajul domnilor din Țara Românească și Moldova și reușind să câștige o mare influență la Poartă[34]. Iordache Ruset și-a început cariera în Țara Românească, construind împreună cu cei patru frați ai săi o rețea care își întindea tentaculele până la Istanbul. Căsătorit cu Maria, fiica lui Dabija vodă și soră cu Dafina, soția lui Gheorghe Duca vodă, a investit energie, timp, bani și influență pentru aducerea pe tronurile celor două țări a unor domni favorabili. Manole (Manolache), Scarlat (Scarlatache), Lascăr (Lascarache) și Mihai (Mihalache) Ruset au jucat alături de el. Primii doi au reprezentat interesele domnilor la Poartă în calitatea lor de capuchehăi, în timp ce ceilalți doi s-au aflat când în Moldova, când în Țara Românească pe arena politică, încuscrindu-se cu boierii locali, punând bazele unor rețele astfel încât să dețină controlul politic[35]. Când Maria a murit, Iordache Ruset s-a recăsătorit cu Ecaterina, fiica lui Nicolae Racoviță și mătușa lui Mihai Racoviță[36]. Căsătoria îl introducea într-o altă rețea transfrontalieră, dar îi aducea și o zestre însemnată. Stabilindu-se definitiv în Moldova și cu ajutorul zestrei, Iordache Ruset a început să ridice un imperiu latifundiar, cumpărând cu asiduitate sat după sat. Pentru a prinde rădăcini cât mai adânci în patria de adopție, a dezvoltat o politică matrimonială abilă, căsătorindu-și fiii și fiicele în rândul celor mai de seamă familii boierești din Țara Românească și Moldova.

La 1710, personajul stârnea ură, frică și invidie deopotrivă. Boierii își exprimau nemulțumirea și temerea într-o scrisoarea adresată lui Nicolae Mavrocordat: „Iordachi vornicul, fiind aci *om străin de țară*, cu ajutorul fraților săi care erau capuchehaiele la Poarta împărătească, ne-a ruinat toată țara, schimbând des pe domnii care nu-i erau pe plac, făcând astfel cheltuieli foarte grele, fără știrea țării. De asemenea, a călcat în picioare și a nesocotit toate casele boierești, ruinând cu totul pe cele mai

[31] Radu Rosetti, *Amintiri. Ce am auzit de la alții. Din copilărie. Din prima tinerețe*, București, 2013, p. 19.

[32] Era numit astfel pentru că a deținut dregătoria de cupar. Fiii lui vor fi cunoscuți și sub numele de „Cupărești".

[33] R. Rosetti, *op. cit*., p. 20.

[34] Eugène Rizo-Rangabé, *Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie, par un phanariote*, Athènes, 1892, p. 113.

[35] Pentru carierele politice ale acestor frați vezi Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 436–440.

[36] Mihai Racoviță a ocupat de mai multe ori tronul din Țara Românească (1730–1731, 1741–1744) și Moldova (1703–1705, 1707–1709, 1716–1726).

multe dintre ele."[37] Nicolae Mavrocordat îl ura tocmai pentru această abilitate de a sesiza orice oportunitate, de a-şi ţese cu perseverenţă reţele de rudenie, plasându-şi fiii, fiicele şi nepoţii în familiile bogate şi cu influenţă politică. Adevăratul motiv era totuşi dat de teama că Iordache Ruset, în colaborare cu fraţii săi, stabiliţi la Istanbul, complotau pentru îndepărtarea lui Mavrocordat şi aducerea pe tronul Moldovei a nepotului lor, Mihai Racoviţă. Deşi a descoperit în casa lui Ruset o serie de scrisori compromiţătoare, Mavrocordat s-a temut să-l pedepsească cu moartea. Domnul a regizat un proces de trădare, coordonat de către mitropolitul Ghedeon (al Moldovei), cu sprijinul facţiunii boiereşti care îi era fidelă. „Legea îl osândeşte la moarte", scria mitropolitul, dar vodă a comutat pedeapsa cu moartea în tăierea limbii pentru că Ruset se apărase, spunând că toate probele adunate împotriva lui erau doar „minciuni". Nici pe aceasta nu a putut să o ducă la îndeplinire: „câţiva dintre boierii greci, mai apropiaţi de domn, s-au dus *iarăşi* la el [Nicolae Mavrocordat – n.n.] şi l-au rugat să nu-i aplice acea pedeapsă", consemna cronicarul care a narat evenimentele epocii[38]. Ceea ce ne atrage atenţia sunt încercările repetate – „iarăşi" – de a-l elimina din jocul politic. Ca de fiecare dată, reţeaua familială şi transfrontalieră a intervenit, arătându-şi puterea şi influenţa.

Spre deosebire de Iordache Creţulescu, menţionat mai sus, loial tuturor domnilor, Iordache Ruset a fost loial doar propriului interes, orientându-se în funcţie de context şi utilitatea imediată a unei relaţii. Or, interesul lui se afla în aducerea şi menţinerea pe tronul Moldovei a unui membru al reţelei sale, instaurarea unui patron care să-i răsplătească serviciile prin accesul la resursele economice. Mihai Racoviţă întrunea aceste criterii şi atunci eforturile lui şi ale facţiunii sale politice s-au concentrat asupra acestui aspect, reuşind abia în 1716 să obţină tronul Moldovei. După cronicile vremii, Racoviţă le-a răsplătit efortul acestor fraţi, acordându-le deplina încredere şi putere: „ce vrea el, ce poruncea el, acia făcea şi Mihai vodă", nara un martor contemporan despre Iordache Ruset[39].

Ion Neculce, aflat în tabăra opusă, era pe deplin îndreptăţit să-l caracterizeze ca „matca tuturor răutăţilor" din Moldova, să judece deciziile rivalului său de a se orienta în funcţie de profitul imediat drept trădări, dar şi să-i recunoască abilitatea extraordinară de a găsi ieşire din orice situaţie. Iată ce scria atunci când Iordache Ruset a hotărât să rezolve printr-o căsătorie conflictul deschis pe care îl avea cu domnul Constantin Brâncoveanu: „măcar că era om înţelept, iar firea îi era de *grec lacom la cinste*; nu socotia nici la Dumnezeu, nici ruşine de oameni, nici la osândă sau la ce va veni pe urmă lucrul. Şi-ndată făcu logodnă şi primi să se lepede de Cantemireşti. Pe Antioh vodă încă l-au rugat Brâncoveanu să-i dea fată şi să să lepede de priteşugul Cupăreştilor, şi n-au primit; iar el, cumu-i vini zamanul îndată priimi cu bucurie."[40]

[37] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între 1695–1754*, ed. Nestor Camariano, Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 67–69.

[38] *Ibidem*, p. 69.

[39] Mihail Kogălniceanu, *Cronicile României sau letopiseţele Moldovei şi Valahiei*, vol. II, Bucureşti, 1872, p. 278–280.

[40] Ion Neculce, *op. cit*., p. 430–431.

Pasul era bine gândit, căci prin căsătoria primului născut, Nicolae, cu fiica lui Brâncoveanu, Ancuța, Ruset pacifica un conflict și își apropia un domn bogat și important. Bineînțeles că alianța punea multe probleme de moralitate: Cantemireștii și Brâncovenii erau dușmani de moarte[41]. Antioh Cantemir a rămas fidel dregătorului său, refuzând alianța matrimonială propusă de Brâncoveanu pentru a-și proteja supusul și sfetnicul[42]. Iordache Ruset nu s-a sfiit însă să-și trădeze stăpânul, simțind direcția vântului și orientându-se spre cel mai puternic personaj al momentului. Dimitrie Cantemir avea să îi atribuie un rol important în cadrul istoriei sale alegorice care descria conflictul dintre Cantemireşti (Antioh – Filul/Elefantul – și Dimitrie – Inorogul) și Brâncoveanu (Corbul): *Istoria ieroglifică*. Iordache Ruset îl întruchipa pe Pardosul (leopardul) din țara animalelor, în timp ce fratele său, Scarlat Ruset, era *Cameleonul*, capabil să se schimbe în funcție de pradă. Scrisă la Istanbul în anii 1703–1705, după moartea tatălui său, Constantin Cantemir († 1693), *Istoria ieroglifică* descrie rivalitățile dintre diferitele facțiuni politice desfășurate în Moldova (*țara quadrupedelor*), Țara Românească (*țara păsărilor*) și Imperiul Otoman (*împărăția peștilor*) pentru preluarea puterii. Când Dimitrie termina de redactat *Istoria ieroglifică*, fratele său, Antioh Cantemir, prelua tronul Moldovei vreme de doi ani (1705–1707)[43].

La moartea sa (probabil în jur de 1720), Iordache Ruset lăsa în urmă una dintre cele mai mari averi din Moldova, pe care o împărțea fiilor și fiicelor sale. Dar, mai presus de toate, tatăl reușise să pună bazele unei întinse și influente rețele familiale, aliindu-se cu cele mai puternice familii ale Moldovei[44]. Prin intermediul acestei rețele, familia Ruset a dominat scena politică moldavă pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, prelucrându-și identitatea și integrându-se perfect în mediul moldav. Astfel, grecitatea neamului s-a pierdut de-a lungul unei generații, familia Ruset adoptând identitatea moldavă. Deja la mijlocul secolului al XVIII-lea, Ruseteștii reușiseră să pătrundă, prin intermediul căsătoriilor, în rândul marilor familii boierești ale Moldovei, fiind considerați ca aparținând locului. În acea perioadă are loc preschimbarea numelui din Ruset în Roset, pentru ca, la începutul secolului al XIX-lea, legendele unor origini italiene și genoveze să ducă la o nouă modificare a numelui în Rosetti[45]. La 1856, când Constantin Sion alcătuia arhondologia boierilor Moldovei, punea la îndoială atât originea greacă, cât și originea italiană a neamului

[41] Se pare că alianța a fost mediată de patriarhul Ierusalimului, Hrisant Nottara, M. Kogălniceanu, *op. cit*., vol. II, p. 274.

[42] La acest moment, Iordache Ruset ocupa dregătoria de mare vistiernic în domnia lui Antioh Cantemir. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 436.

[43] Dimitrie Cantemir, *Opere fundamentale*, vol. I, *Divanul. Istoria ieroglifică. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, București, 2003.

[44] Elena Bedreag, *Descendența și averea marelui vornic Iordache Ruset*, în *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI–XIX*, ed. Dan Dumitru Iacob, Iași, 2015, p. 157–203; eadem, *„La vrerea me este să-i dau au ba dintr-ale mele lucruri”. Diata marelui vornic Iordache Ruset*, în *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani*, ed. Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, p. 571–586.

[45] R. Rosetti, *op. cit*., p. 25.

Rosetti. Cunoscut pentru virulența criticilor sale la adresa „grecilor", Sion se arăta mai mult decât îngăduitor cu neamul Rosetti. Ba mai mult, trecea la justificarea şi acceptarea originilor greceşti, care nu mai păreau atât de rele din moment ce se pierdeau în negura vremurilor: „de vor fi şi greci aceşti Roseteşti ce sânt boieri mari în țara noastră, sânt de mulți veniți, că sunt trecuți 200 de ani de când sânt ridicați la ranguri mari."[46]

Cazul de mai sus pune în evidență importanța unei rețele familiale în promovarea socială şi participarea activă pe arena politică. Resursele economice ale țărilor române erau limitate, iar sistemul succesoral contribuia la fărâmițarea acestora cu fiecare nouă generație. Pravila şi cutuma reglementau transmiterea patrimoniului între toți moştenitorii de drept în Moldova, fie femei, fie bărbați. În Țara Românească, doar moştenitorii bărbați puteau accede la părți egale din patrimoniu, în timp ce femeile primeau o zestre odată cu măritişul. În cazul familiilor boiereşti, zestrea era deseori foarte consistentă şi putea fi considerată ca parte însemnată din patrimoniul patern. În aceste condiții, patrimoniul se putea pulveriza. Chiar dacă moştenitorii primeau părți importante din avere, ei erau obligați să intre în jocul politic, pentru a-şi constitui propriul patrimoniu pe care să îl împartă mai apoi între membrii familiilor lor. Prin strategii matrimoniale gândite rațional, boierii îşi fabricau pârghiile necesare accederii în arena politică şi de aici la resursele economice. Din rândul membrilor familiei se recrutau pilonii de încredere care să fie inserați în posturi cheie şi pe a căror încredere se puteau oricând baza. Încrederea era un ingredient important în construirea şi menținerea unei rețele[47].

Iordache Ruset îşi asigurase viitorul şi se ancorase, pentru totdeauna, într-o „patrie". Cumpărând proprietăți, ridicându-şi case în Moldova, căsătorindu-şi copiii în rândul elitei autohtone, Ruset îşi câştigase dreptul de fi considerat „moldovean".

IDENTIFICARE ŞI LOIALITATE

În fața acestei ofensive de promovare agresivă, boierimea locală nu poate decât să se adapteze, să învețe şi apoi să atace folosind aceleaşi metode. Am deschis acest studiu cu Ion Neculce, marele hatman al Moldovei, care a fost martorul ascensiunii fanarioților şi a dregătorilor greci în Moldova primei jumătăți a secolului al XVIII-lea. Născut în Moldova, în jurul anului 1672, ca fiu al vistierului Neculce şi al Catrinei Cantacuzino, Ion Neculce avea privilegiul de a aparține unor rețele de solidaritate familială care se ramificau spre Țara Românească şi Imperiul Otoman. Deşi ascendența bizantină a Cantacuzinilor era mereu reiterată pentru a adăuga prestigiu neamului, etnicitatea se pierduse pe drumurile integrării şi asimilării printre familiile boiereşti. Astfel, originile etnice greceşti sunt ignorate, în timp ce prestigiul descendenței imperiale bizantine revine cu obstinație. „Grecii" criticați

[46] Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contimporane*. *Boierii Moldovei*, București, 1973, p. 222–223.

[47] M. Wasiucionek, *op. cit*., p. 45.

de Neculce sunt, de fapt, competitorii din arena politică, recent veniți cu domnul fanariot, aşadar, mult mai bine plasați decât el sau alți boieri moldoveni. Prin legăturile directe, aceşti „greci-fanarioți" obțineau direct şi imediat dregătorii importante. Cu aceşti „greci-fanarioți" se răfuieşte Neculce. Ceilalți, veniți de una sau două generații, cu case, familii şi proprietăți în țară, sunt acceptați ca făcând deja parte din țesutul social.

Totuşi, interesul nostru pentru Neculce se focalizează asupra perioadei de exil pentru a evidenția diferitele forme pe care loialitatea le îmbracă[48]. Revenind la momentul 1711, ar trebui subliniat că Ion Neculce, mare hatman al Moldovei, fusese unul dintre cei mai importanți susținători ai alianței cu Rusia[49]. Atunci când conflictul a luat o întorsătură neaşteptată şi Imperiul Otoman a câştigat războiul, soarta hatmanului a fost şi ea pecetluită. Să-l urmeze pe Dimitrie Cantemir în Rusia a fost singura opțiune, în acel moment. În situația lui, s-au aflat alte 4.000 de persoane, boieri mari cu familiile lor (24), boieri mai mărunți cu familiile lor (448), servitori, soldați, membri ai familiei domneşti[50]. În popasul de la Kiev, din octombrie 1711, Cantemir s-a confruntat cu primele fisuri în păstrarea fidelității oamenilor săi. Câțiva boieri, printre care şi Neculce, au cerut să rămână la Kiev pentru a aştepta un moment prielnic revenirii în Moldova. Prințul făcuse demersuri considerabile pe lângă țarul Petru I pentru ca boierii şi slujitorii lui să obțină dregătorii şi mijloace de subzistență în noua lor patrie. Mulți dintre ei au şi primit, la începutul anului 1712, proprietăți şi iobagi, fiecare în funcție de rangul său, în regiunile Novomlisk, Balacleika, Colodejna, Dvurecinâi Kut şi Kursk[51]. Ion Neculce a refuzat împroprietărirea şi a reiterat aceeaşi cerere de reîntoarcere în Moldova. După ce Cantemir i-a refuzat cererea, Neculce s-a adresat țarului, care i-a răspuns favorabil: „dacă nu va să şadză, volnic să fie: Dumnezeu să-i agiute să meargă unde i-i voia, că nu mi-i rob."[52] Adresându-se țarului, Ion Neculce scotea în evidență noul său statut asumat din momentul în care a intrat în Rusia: protejat al țarului. Patronul său, Dimitrie Cantemir, îşi pierduse puterea şi capacitatea de a oferi servicii clienților săi[53]. Ieşirea dintr-o astfel de relație era mai mult decât justificată din partea lui Neculce, care nota cu pragmatism neputința patronului în construirea unui viitor: „şi domnul să visadză că iaste tot putérnic, ca la țara lui, când este domn, şi va să ție aşea, ca s<ă> năcăjască pre acei boiari, şi nu socotéşte slujba ce i-au făcut, că s-au înstreinat,

[48] Roland Mousnier, *Les concepts d'« ordres », d'« États », de « fidélité » et de « monarchie absolue » en France de la fin du XVe siècle à la fin du XVIIIe* , în „Revue historique", 247, 1972, fasc. 2 (502), p. 289–312; Antoni Mączak, *Unequal Friendship. The Patron-Client Relationship in Historical Perspective*, Frankfurt am Main, 2017.

[49] Pentru derularea războiului pe etape vezi Ştefan Lemny, *Cantemireştii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iaşi, 2013, p. 133–145.

[50] O listă a boierilor care l-au urmat pe Dimitrie Cantemir se regăseşte chiar la Ion Neculce, *op. cit*., p. 602. Pentru o listă exhaustivă a se vedea M.B. Atanasiu, *op. cit*., p. 67–68.

[51] M.B. Atanasiu, *op. cit*., p. 70.

[52] Ion Neculce, *op. cit*., p. 618.

[53] Sharon Kettering, *Patronage in Early Modern France*, în „French Historical Studies", 17, 1992, nr. 4, p. 845.

ce nemică învoial<ă> nu-i face."[54] Bineînțeles că aluzia se referă la relația dintre el şi Dimitrie Cantemir, care l-a şicanat din momentul în care s-a declarat nemulțumit de pribegie şi de noile relații de putere. În plus, noul context social şi politic nu favoriza visurile de mărire ale unui tată pentru fiii săi: „deci de viața mea îmi era cum îmi era, dar mai mult îmi era pentru copiii miei, la ce vor rămânea, că numai doar săldați să fie; iar la alte boiarii nu încap feciorii unora [pribegi – n.n.] ca a cestora."[55] Reformele lui Petru I creaseră premisele necesare absorbirii de noi membri în rândul „nobilimii ruse", dar puseseră şi bazele unei concurențe acerbe. Tabla rangurilor le deschidea militarilor şi funcționarilor capabili din administrația imperială drumul către privilegiile nobiliare şi statutul de nobil[56]. Drumul părea însă lung şi imprevizibil.

După Neculce, supuşenia şi loialitatea arătate unui domn trebuiau să se limiteze la granițele țării şi la durata domniei: „Ce, fraților moldovéni, rogu-vă să luați aminte, să vă învățați şi să vă păziți. Oricât ar fi în cinste la vrun domn, bine iaste să-i slujeşti cu dreptate, că şi de la <Dumnezeu> ai plată. Iar cu domnul niciodată să nu pribegeşti, măcar cum ar hi, şi nu numai în țară streină, ce nici în Țarigrad cu dânsul să nu mérgi, fiind tu moldovan. Ce să-i slujéşti în țara ta, căci streinii caută numai pre domn să-l miluiască şi să-l cinstească; iar pre boiarii ce sint pribégi cu domnul, într-o nemic<ă> sint."[57] Țarigrad şi Imperiul Otoman nu sunt asimilate „străinătății", dar fixează statutul „moldovanului" drept creştin ortodox şi supus otoman. Acest statut de „supus otoman" rămâne agățat de boier şi atrage suspiciunea inerentă. Temerea că boierii ar schimba rapid loialitatea față de țar cu loialitatea față de sultan este exprimată atât de Dimitrie Cantemir, cât şi de generalii ruşi. Cantemir îşi denunță boierii că s-ar fi înțeles cu „turcii", în timp ce generalii ruşi nu vor un competitor puternic în Harkov, astfel că flutură pe la urechile țarului suspiciunea că prințul moldav oricând se poate împăca cu sultanul, aşa cum au mai făcut şi alți domni în trecut[58]. Pribegia lui Neculce şi recăpătarea încrederii sultanului au durat nouă ani. Solidaritățile familiale şi rețelele transfrontaliere au colaborat pentru obținerea iertării sultanale fără de care boierul nu putea trece frontiera moldavă în siguranță. Pe măsură ce capuchehăi, domni şi viziri sunt bombardați cu scrisori şi daruri pentru câştigarea iertării, boierul se deplasează tot mai aproape de frontieră. Pribegia presupunea şi confiscarea averii boierului, ca pedeapsă pentru trădarea lui, precum şi redistribuirea acestei averi către ceilalți competitori. Aceştia din urmă lucrau pentru „ținerea" infidelului în afara granițelor şi foloseau, la rândul lor, bani şi rețele pentru împiedicarea iertării. Este şi cazul lui Neculce, a cărui avere a fost confiscată şi împărțită de Nicolae Mavrocordat altor boieri care îi oferiseră loialitatea[59]. Dar

[54] Ion Neculce, *op. cit*., p. 620.
[55] *Ibidem*, p. 619.
[56] Nancy Shields Kollmann, *The Russian Empire, 1450–1801*, Oxford, 2017, p. 428.
[57] Ion Neculce, *op. cit*., p. 620.
[58] *Ibidem*, p. 615, 617.
[59] Iulian Marinescu, *Documente relative la Ioan Neculce*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", IV, 1925, p. 43–45, 1 august 1712.

acelaşi Mavrocordat s-a implicat în obţinerea unui firman de iertare din partea sultanului. I s-a alăturat celălalt domn fanariot, Mihai Racoviţă. Schimbarea de atitudine a lui Nicolae Mavrocordat nu poate fi pusă decât pe seama nevoii de aliaţi în interiorul ţării. Firmanul a sosit la sfârşitul anului 1719, iar boierul revenea în „patrie", unde demara un alt proces de recâştigare a încrederii noului domn, de recuperare a averii, de refacere a alianţelor şi de reinserare în reţelele de putere. „Curăţarea obrazului", cum scrie Neculce, era necesară reinserţiei sociale şi introducerii fiilor în cercurile de putere[60].

În 1720, când a iniţiat procesul de recuperare a moşiilor, Ion Neculce trasa natura relaţiilor dintre patron şi client, dintre stăpân şi supus, fixând cadrul de desfăşurare şi atribuţiile. Acuzat că a fost unul dintre factorii de decizie în alianţa cu Rusia, Neculce se apăra, subliniind că „nu a fost decât sluga care şi-a slujit cu dreptate stăpânul", supunându-se şi fiindu-i fidel aşa cum îi cerea dregătoria şi onoarea. Putere de decizie nu putea avea într-o astfel de relaţie („nici au fost v'un putincios"), dată fiind poziţia sa în ierarhia politică[61]. Vorbind despre momentul 1711, documentul relatează cu detalii relaţiile boierilor cu diferiţii lor patroni, arătând rapiditatea şi pragmatismul cu care se schimbau loialităţile, în funcţie de scopul material imediat[62].

Loialităţile şi neloialităţile se confirmau şi se infirmau cu fiecare domnie; noul domn îi pedepsea pe unii, dar îi ierta pe cei mai mulţi. Iertarea era un atribut al milei domneşti şi prin intermediul ei îşi asigura viitoarele loialităţi. În plus, un domn nu putea guverna fără grupuri importante de boieri rătăciţi prin imperiile vecine, care ar fi putut oricând să se coalizeze şi să se plângă sultanului, contribuind astfel la mazilire[63]. Iertarea avea, aşadar, şi o formă practică: ţinerea supuşilor aproape pentru a putea fi supravegheaţi şi controlaţi. La rândul lui, sultanul acorda iertare colectivă după fiecare conflict, preocupat fiind de capacitatea economică a supuşilor săi, îndemnându-i să se întoarcă la casele lor, să-şi lucreze pământul şi să-şi plătească birurile[64]. Obiective diferite converg spre pacificarea socială care să asigure resursele umane necesare procesului politic şi economic.

AŞTEPTÂND PACEA: SUPUNEREA CA O BRODERIE ORIENTALĂ

La 15 iunie 1773, Zoiţa Brâncoveanu îi trimitea împărătesei Maria Theresa o broderie orientală cu următoarea scrisoare de mulţumire: „Madame, Ce n'est qu'après avoir obtenu la permission de Sa Majesté Impériale, notre Auguste Empereur, que

[60] Ion Neculce, *op. cit*., p. 625.
[61] I. Marinescu, *op. cit.*, p. 49, [1720].
[62] S. Kettering, *Patronage in Early Modern France*, p. 844.
[63] Dimitrie Cantemir scrie că un domn iscusit, care ştie să se insereze în reţelele de influenţă otomane, poate oricând contracara orice plângere prin daruri către cei mari ai momentului. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973, p. 74–75.
[64] O astfel de iertare are loc şi după războiul ruso-turc din 1711, când „prè-săninata Poartă, după into[r]ceri Moscalilor, îndată spre toţi au arătat milă şi i-au ertat pe toţi de to[a]te greşelile lor ca să să into[a]rcă la pământul lor să hii birnici precum au fost şi înnainte vreme". I. Marinescu, *op. cit.*, p. 56.

je prends la hardiesse de présenter les prémices de mes ouvrages à Votre Majesté Sacrée Royale Impériale. Comme ce sont des effets orientaux, je crois que votre Majesté voudra bien les recevoir comme partant *d'une sujette très soumise*. Le tout est travaillé de ma main pour donner une idée des ouvrages turcs. Je me trouverai heureuse si Votre Majesté veut bien l'accueillir favorablement; me recommandant toujours sous sa puissante protection, je me ferai gloire d'être avec le plus profond respect. La plus humble et la plus obéissante servante et *fidèle sujette*. Zoitza B. De Brancovanis. Épouse d'Emanuel." Scrisoarea şi broderia plecau din Kronstadt (Braşov), oraş aflat în Transilvania, parte a Imperiului Habsburgic la această dată, către Viena[65]. Emanuel Brâncoveanu se alătura soției sale, redactând o altă scrisoare către cancelarul Kaunitz, vestind şi descriind darul trimis drept ceva ce „nu se găsea în Europa, ci numai printre națiunile orientale"[66]. Prin acest gest, el îşi arăta recunoştința pentru cel mai important serviciu cu care împărăteasa îl răsplătise: oferirea unui paşaport. Procesul durase mai bine de trei ani şi implicase o asiduă corespondență de afirmare a fidelității față de împărăție. De ce avea nevoie acum Brâncoveanu de o astfel de recunoaştere? Ce se întâmpla cu statutul de supus pe vreme de război? Era el suspendat? Prin analiza unei importante corespondențe păstrate în Arhivele din Viena, vom încerca să cercetăm multiplele fațete ale statutului de supus, aşa cum apare el sub pana actorilor implicați: boierii valahi, autoritățile austriece şi autoritățile ruse.

Secolul al XVIII-lea este dominat de pribegirea diferitelor grupuri de boieri în Polonia, Rusia, Monarhia Habsburgică sau Imperiul Otoman. Războaiele din regiune generează cele mai importante astfel de băjenii, determinând refugiul multor familii. Boierii moldoveni se retrăgeau mai degrabă în Polonia sau în Rusia, în timp ce boierii din Țara Românească preferau Transilvania. Pentru a se proteja, unii dintre ei s-au străduit să-şi caute patroni puternici în rândul țarilor, regilor, împărăților, oferindu-şi loialitatea şi prestând jurăminte de credință. Procesul acesta nu-i împiedica să rămână pe mai departe şi supuşi otomani. Într-o epocă a insecurității permanente, protecția era indispensabilă în asigurarea supraviețuirii. Cantacuzino, Bălăceanu, Brâncoveanu sau Văcărescu sunt doar câteva dintre marile familii boiereşti care au întreținut relații asidue cu capetele încoronate din jur, cerând şi reuşind să obțină titluri nobiliare[67]. Pe baza acestor titluri, membrii familiei au solicitat protecție, azil, paşapoarte sau alte favoruri, invocând supuşenia şi fidelitatea față de valorile imperiilor de-a lungul deceniilor[68].

Războiul ruso-otoman (1768–1774) aduce în prim-planul istoriei o astfel de situație. Momentul este surprins de mai multe surse, cercetătorii având astfel acces

[65] Vezi Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Staatenabteilung (în continuare: HHStA), Moldau-Walachei I/26, Brancovan (1767–1777), f. 41.

[66] *Ibidem*, f. 40, 15 iunie 1773.

[67] Vezi transcrierea acestor diplome, paşapoarte sau alte privilegii la M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 259–283.

[68] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Vaccaresculi (1772–1773) şi Brancovan (1767–1777).

la opinii variate cu privire la eveniment, dar și la atitudinile referitoare la statutul social și politic al membrilor elitei[69]. Doi dintre contemporani relatează evenimentele, fiecare de pe poziții diferite: Mihai banul Cantacuzino scrie istoria neamului său și susține aripa pro-rusă din rândul boierimii[70]; Ianache Văcărescu alcătuiește o istorie a Imperiului Otoman, fiind favorabil aripii pro-otomane[71]. În același timp, corespondența boierilor refugiați în Transilvania este un alt instrument în analiza comportamentelor și definirea unui statut social în raport cu circumstanțele sociale și politice. Războiul ruso-otoman împarte clasa politică în funcție de afinități și interese. Cantacuzinii încearcă să strângă în jurul lor cât mai mulți boieri dedicați cauzei ruse. Înaintarea Rusiei în țările române aprinde speranțele creștinilor (susținute de propaganda rusă, prin care aceasta se erijează în apărătoare a tuturor creștinilor[72]) și deschide porțile unor numeroși oportuniști, care profită de pe urma războiului, după cum observă Ianache Văcărescu: „Toți creștinii ce n-a<u> chibzuit cele după urmă și care nu era adăpați dă știința politiceștilor ocârmuri, socotea că Rosia are să arâdice dân lume, sau cel puțin dân Europa, toată stăpânirea turcească. Unii pântru râvna legii, alții pântru pohta slavei și alții pântru iubirea hrăpirii să făcură ostași ruși.”[73]

Boierii poziționați de partea rusă au format o delegație, trimisă la Sankt Petersburg, pentru a-și declara fidelitatea față de imperiu, în frunte cu Mihai banul Cantacuzino și Nicolae Brâncoveanu. Ferdinand William Ernest von Solms scria, la 10 aprilie 1770, din Petersburg că „deputații din Moldova și Valahia, clerici și nobili, au sosit aici și au avut alaltăieri o audiență solemnă pe lângă Maiestatea Sa Imperială, în cadrul căreia au recunoscut formal supunerea provinciilor lor sceptrului Rusiei”. Printre ei, Solms recunoștea pe mitropolitul Moldovei, principalii episcopi și arhimandriți, boierii Cantacuzino și Brâncoveanu, ambii „pretenzând că ar descinde din vechii împărați greci”[74]. La rândul său, Mihai Cantacuzino narează, cu multe amănunte, primirea fastuoasă de care s-au bucurat delegațiile moldavă și valahă în prezența împărătesei Ecaterina a II-a[75]. Așa cum constata Victor Taki, acceptând protecția Rusiei, boierii căutau să-și consolideze propria poziție în raport cu domnii

[69] Despre războiul ruso-turc vezi alte două mărturii contemporane la V.A. Urechia, *Istoria evenimentelor din Orient cu referință la principatele Moldova și Valahia din anii 1769–1774 de biv-vel stolnicul Dumitrache*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției istorice”, s. a II-a, X, 1887–1888, p. 398–417; Dionisie Eclisiarhu, *Scrieri alese. Hronograf. Predoslovii*, ed. Natalia Trandafirescu, București, 2004.

[70] M. Cantacuzino, *op. cit.*

[71] Ianache Văcărescu, *Istoria othomanicească*, ed. Gabriel Ștrempel, București, 2001.

[72] Mihai Cantacuzino introduce în istoria sa o „tălmăcire a manifestelor tipărite” pe care Rusia le răspândea printre creștinii ortodocși din Balcani. M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 161–167. Asupra subiectului vezi Victor Taki, *Limits of Protection: Russia and the Orthodox Coreligionists in the Ottoman Empire*, în „The Carl Beck Papers”, 2015, nr. 2401, p. 1–79.

[73] I. Văcărescu, *op. cit.*, p. 102.

[74] Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. II, București, 1896, p. 27.

[75] M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 181–184.

fanarioți şi Imperiul Otoman[76]. Mulți dintre ei aveau să primească dregătorii importante în administrarea țărilor aflate sub ocupația rusă (1768–1774), dar sfârşitul războiului avea să îi oblige să se exileze în Rusia pentru a scăpa de pedeapsa sultanului.

Ianache Văcărescu, deținând la vremea respectivă dregătoria de mare vistier, a reuşit cu abilitate să se sustragă din delegație şi să se refugieze la Braşov. Din rațiuni politice şi prin prisma rețelei din care făcea parte, rămânea fidel Imperiului Otoman, încercând să se facă util şi să răspundă ori de câte ori a fost solicitat să se implice.

Dar dacă pozițiile Cantacuzinilor şi Văcăreştilor erau clare, frații Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu oscilau. Revenit de la Sankt Petersburg şi ajuns la Iaşi, Nicolae Brâncoveanu a intrat în conflict cu armata rusă staționară, ceea ce l-a obligat să pribegească la Braşov, în Transilvania, acolo unde deținea o casă şi mai multe moşii[77]. Insecuritatea creată de conflictul armat a determinat numeroşi alți boieri să părăsească zona de conflict pentru a se refugia, în acest caz, la Braşov, dincolo de munți. Nu trebuie să-i fi fost foarte uşor conducerii oraşului Braşov să facă față afluxului de populație venită de peste munți, o populație pretențioasă şi revendicativă. Bucurându-se de privilegii şi de prestigiu în patria lor, boierii au migrat cu toate acestea, încercând să şi le păstreze, să le ceară şi mai ales să le impună[78].

Cazul Brâncovenilor este unul important în acest joc de *self-fashioning* şi de subliniere a unui statut social, în ciuda condițiilor de pribegie. Brâncovenii au cerut şi au obținut diplome de prinți ai Imperiului Romano-German. Constantin Brâncoveanu, domnul Valahiei (1688–1714), primea titlul de prinț al imperiului, la 30 ianuarie 1695, din partea împăratului Leopold I, cu dreptul de a cumpăra proprietăți în Transilvania, unde să se poată refugia în caz de război[79]. Mai apoi, nepotul său, Constantin Brâncoveanu (1707–1752), făcea demersuri pentru reînnoirea acestui titlu. Ulterior, fiii săi, Nicolae şi Emanuel, au cerut şi au obținut reconfirmarea titlului de „prinț”[80]. Refugiați la Braşov, în aşteptarea păcii, Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu au invocat ori de câte ori au avut ocazia fidelitatea neamului lor față de Monarhia Habsburgică şi mai ales față de împărat. În numele acestei fidelități, ei se credeau îndreptățiți să pretindă protecție şi ajutor în situații dificile şi mai ales atunci când se aflau pe

[76] V. Taki, *op. cit*., p. 8.

[77] Membrii familiei Brâncoveanu aveau proprietăți în Braşov, Poiana Mărului şi la Sâmbăta de Sus, unde ridicaseră o reşedință şi o biserică. Vezi Ştefan Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din țările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 81–89; vezi şi documentul din 20 noiembrie 1761, prin care Constantin Brâncoveanu le scrie braşovenilor despre casa sa din Braşov, pentru ca, la 1 mai 1762, conducerea oraşului să îl anunțe că un ofițer a primit cvartir în casa lui din Braşov. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1913, vol. XV/2, p. 1719, 1720.

[78] În decembrie 1771, Ianache Văcărescu şi alți boieri se plângeau guvernatorului Transilvaniei de insultele şi relele tratamente la care erau supuşi de către braşoveni. Vezi Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV/2, p. 1737.

[79] Nicolae Iorga, *Les diplômes impériaux de Constantin Brâncoveanu, prince de Valachie*, în „Revue historique de sud-est européen”, XIV, 1937, 7–9, p. 177–186.

[80] Paul Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu. Vedere de ansamblu*, în *Constantin Brâncoveanu*, ed. Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, Bucureşti, 1989, p. 123–138.

teritoriul patronului lor: „Je réclame très respectueusement au pie[d] du trône sacré de Vos Majestés Impériales la protection dont mes ancêtres ont joui dans Vos États. La fidélité avec la quelle ils ont toujours servi cet Empire jusqu'à répandre leur sang dans les occasions qui se sont présentées, me fait espérer que j'obtiendrai ma juste demande de la magna[ni]mité de Vos Augustes Majestés", scrie Emanuel Brâncoveanu la 20 septembrie 1772 din Braşov. În petiţia respectivă („placet" în text), adresată împărătesei Maria Theresa, Emanuel Brâncoveanu pretindea că tocmai această fidelitate a dus la rechiziţionarea averii sale din Valahia[81]. În acest moment, patronul devenea stăpânul căruia i se cerea să îşi protejeze „supuşii": „Vos Majestés daignent ordonner que je sois muni d'un attestat et passeport pour passer dans ma patrie à fin *d'être reconnu sujet et membre de votre Empire*, qu'en cette qualité, il ne me soit pas fait de violence pendant mon séjour en Valachie, que je puisse jouir tranquillement de mes revenus et la permission de m'en revenir ici lorsque je le trouve à propos."[82]

Cererea de protecţie sau susţinere financiară nu era un moft. Atât soldaţii ruşi, cât şi cei otomani treceau la jafuri de îndată ce intrau în Ţara Românească şi Moldova. Casele boiereşte erau întotdeauna primele vizate[83]. Într-o economie agrară, mijloacele de tezaurizare erau destul de reduse: bijuteriile şi hainele înglobau o parte din avere; altminteri bogăţia acestor boieri consta în grânele, vitele, mierea, ceara şi pieile pe care le comercializau, dar mai presus de toate în veniturile slujbelor pe care le exercitau. În vreme de război, toate acestea nu mai produceau nimic, lăsându-i pe boieri să supravieţuiască luni şi ani din ceea ce reuşiseră să tezaurizeze sau din vânzarea recoltelor viitoare. În exil, boierii cei mari ţineau să afişeze un stil de viaţă care să reflecte rangul şi poziţia, investind în aparenţe. Procurarea bunurilor necesare supravieţuirii şi susţinerii rangului le era la îndemână, Braşovul fiind un important centru comercial. Unii se aventurau şi făceau o serie de cheltuieli pe care apoi nu le puteau acoperi, apărând, astfel, conflicte[84]. În acest context, fraţii Brâncoveanu introduc şi folosesc cu insistenţă trei cuvinte cheie: „protection", „fidelité", „sujet". Cuvintele capătă sensuri multiple pe măsură ce fraţii Brâncoveanu îndură „fatalităţile" războiului şi neajunsurile exilului[85]. La momentul 1770, Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu cereau dreptul de a locui pe proprietăţile lor, deţinute la Braşov şi Sâmbăta de Sus, pe durata războiului. Guvernul Transilvaniei le-a acordat acest drept, aşa cum îl acorda şi altor familii sau persoane refugiate din

[81] În acel moment, la Bucureşti se desfăşurau negocierile de pace. Delegaţia rusă, sub conducerea generalului Aleksey Mikhailovich Obreskov, a fost găzduită în casele lui Emanuel Brâncoveanu din mahalaua Sfântul Spiridon. V.A. Urechia, *Istoria evenimentelor din Orient*, p. 416.

[82] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 21.

[83] V.A. Urechia, *Istoria evenimentelor din Orient*, p. 370–373.

[84] Vezi conflictul dintre Emanuel Brâncoveanu şi negustorul Gavril din Scheii Braşovului, 23 iulie 1771, în Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV/2, p. 1737.

[85] La Braşov, Nicolae Brâncoveanu era însoţit de soţia lui, Maria, sora lui Ianache Văcărescu, şi de un fiu minor, Constantin. Fratele său, Emanuel Brâncoveanu, era însoţit de soţie, Zoe Sturza, şi de patru copii, după cum declară în una dintre petiţii. Se adăugau rude, clienţi şi servitori. HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 38.

calea războiului[86]. Brâncovenii însă țineau să sublinieze în orice împrejurare legăturile vechi şi fidelitățile care îi legau de imperiu, individualizându-i în marea masă de refugiați. Reprezentanții imperiali, prin cancelarul Kaunitz, le-au recunoscut calitatea de „prinți ai imperiului", folosind denumirea cu fiecare corespondență, dar făceau diferența între forma şi conținutul acestui titlu. Titlul era unul onorific, care implica relații clientelare destul de superficiale. Într-o primă fază, Brâncovenii s-au folosit de sensul slab al cuvintelor „protecție" şi „fidelitate" fără să facă nicio trimitere la calitatea de „supus". Contextul era reprezentat de conflictele cu negustorii „greci" de la care cumpăraseră marfă pe credit şi care îi urmăreau chiar şi în cetatea Braşovului[87]. De altminteri, Brâncovenii nu erau singurii care se aflau în această situație, aşa cum observăm din scrisoarea trimisă cancelarului Kaunitz de către Nicolae Brâncoveanu, oferind explicații cu privire la soarta exilaților: „Ruşii au jefuit fiecare mare casă boierească, de când am pribegit, pentru a zice aşa; asta reprezintă cea mai jenantă situație în susținerea rangului nostru; de când am ajuns aici, cu bunurile noastre confiscate de ruşi, noi suntem obligați să aşteptăm aici pâinea, neprimind nimic din veniturile moşiilor noastre. Ştiind că pretențiile acestor oameni sunt juste, prin ce mijloc am putea să-i mulțumim?"[88] Din acest motiv, Brâncoveanu, în numele boierilor valahi refugiați la Braşov, îi atrăgea atenția cancelarului Kaunitz că boierii se bucurau de „protecția Alteței Sale Imperiale", „protecție" solicitată pentru a fi „liniştiți", şi că nu puteau fi judecați după legile „tribunalelor imperiale din Transilvania", atât de diferite de cele din Valahia[89]. Boierii valahi făceau aici trimitere la legea nescrisă a ospitalității, dar şi la protecția imperială, cerută atât colectiv, cât şi individual. Se solicita amânarea oricărui proces până la terminarea războiului, cauzele fiind de competența tribunalelor din Valahia, ai cărei *supuşi* erau încă. În răspunsul său, cancelarul Kaunitz nu trecea de jocul retoricii, încercând să îi asigure pe refugiați că se străduia să le facă sejurul cât mai agreabil cu putință. Şi atât![90]

Prelungirea războiului şi mai ales eşuarea negocierilor de pace de la Focşani şi Bucureşti i-au determinat pe frații Brâncoveanu (şi implicit pe ceilalți boieri) să găsească soluții pertinente pentru ieşirea din impasul financiar în care se aflau[91].

[86] La 28 mai 1770, guvernul Transilvaniei se adresa orașului Braşov, cerându-i să acorde adăpost şi ospitalitate familiilor Brâncoveanu, Dudescu şi unor călugări refugiați din cauza războiului. Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV/2, p. 1735–1736.

[87] Despre negustorii greci şi companiile comerciale din Sibiu şi Braşov, a se vedea Mária Pakucs, *'This Is Their Profession.' Greek Merchants in Transylvania and Their Networks at the End of the 17th Century*, în „Cromohs: Cyber Review of Modern Historiography", 21, 2017–2018, p. 36–54.

[88] „Les Russes pillèrent chaque grande maison, depuis errant, pour ainsi dire, ça est la même forte embarrasse pour soutenir notre rang; de plus à présent, tous nos biens confisqués par les Russes, nous étant résolus d'attendre ici la pain, ainsi ne recevant point de revenus de nos terres quand bien même les prétentions de ces gens-là fussent justes, par quel canal pourrions nous les contenter?" HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 13.

[89] *Ibidem*, f. 14, 15 ianuarie 1772, Kronstadt.

[90] *Ibidem*, f. 15, 3 februarie 1772, Viena, Kaunitz către Nicolae Brâncoveanu.

[91] Nicolae Brâncoveanu amanetează, în 1771, negustorului Dumitru Marcu moşia de la Sâmbăta de Sus, pe o perioadă de cinci ani. La 20 februarie 1794, cei doi încă se judecau, unul cerând restituirea amanetului, celălalt banii împrumutați şi dobânda aferentă. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1893, vol. VI, p. 562–567.

Chiar dacă fugiseră din cauza războiului, statutul lor era incert. Acţiunile lor erau interpretate diferit de boierii rămaşi în ţară, de autorităţile ruse stăpâne în Moldova şi Ţara Românească, precum şi de autorităţile otomane. Soarta lor era intrinsec legată de imperiul care le oferise un adăpost. Deşi acordau diferite nuanţe „dezertării" lor, până la urmă viclenia se afla pe buzele tuturor. Ca şi în cazul lui Neculce, expus mai sus, boierii doreau să se înfrupte din averile Brâncovenilor, în timp ce autorităţile ruse şi otomane îi urmăreau pentru a-i pedepsi pentru neloialitatea arătată. În acest nou context, fraţii Brâncoveanu reconsiderau conceptele de fidelitate şi protecţie, încercând să obţină cât mai mult pentru a se proteja.

Forţându-şi norocul, Nicolae Brâncoveanu a revenit în Moldova în vederea administrării moşiilor sale, după cum declara[92]. Dar autorităţile ruse l-au arestat, acuzându-l de corespondenţă secretă în favoarea Imperiului Otoman. Al cui supus era Nicolae Brâncoveanu? Încotro ar fi trebuit să se îndrepte pentru ajutor şi protecţie? Fusese la Sankt Petersburg şi se întâlnise cu împărăteasa Ecaterina, căreia îi jurase supunere şi loialitate, trădându-şi astfel statutul de supus al Imperiului Otoman[93]; apoi alesese exilul şi protecţia Imperiului Habsburgic, trădând jurământul de fidelitate prestat împărătesei Ecaterina a II-a. Imperiul Habsburgic îi acordase însă mult prea puţin pentru a supravieţui, obligându-l să ia drumul Moldovei în căutare de resurse economice. Singurul lucru pe care îl putea face din „captivitatea" ieşeană era să redacteze scrisori către protectorul său, cancelarul Kaunitz, încercând să-şi compună statutul de „supus imperial". I se alătura fratele său, Emanuel, obligat, la rândul lui, să revină în Valahia atât din cauze financiare, cât şi litigioase. Astfel, între 11 septembrie 1772 şi 24 octombrie 1773, cancelarul Kaunitz şi împărăteasa Maria Theresa au fost asaltaţi cu scrisori şi daruri menite a demonstra *supuşenia* Brâncovenilor faţă de Monarhia Habsburgică. Calitatea lor de *supuşi* ai imperiului era susţinută de *fidelitatea* neîntreruptă arătată de strămoşii Brâncovenilor, ataşaţi valorilor imperiului, care îşi vărsaseră sângele atunci când li s-a cerut, servind-o pe împărătească ori de câte ori a fost nevoie. Trimiterile sunt de fiecare dată generale, fără a se specifica momente concrete de fidelitate. Sunt aceste afirmaţii suficiente pentru a justifica cererile de protecţie, azil, împrumuturi, intervenţii, paşapoarte şi, în final, pentru a solicita statutul de *supus*? Cereri de azil, protecţie şi chiar împrumuturi mai primise împărăteasa şi din partea celorlalţi boieri refugiaţi la Braşov[94]. Şi dacă oferise în bloc protecţie şi azil, refuzase diplomatic toate celelalte solicitări.

[92] În scrisoarea adresată cancelarului Kaunitz, Nicolae Brâncoveanu se plângea că se află de nouă luni în „captivitate" la Iaşi, reţinut din ordinele comandantului armatei ruse, contele Piotr A. Rumiantsev, deşi îi promisese verbal şi în scris că îi acordă libertatea de a se ocupa de moşiile sale. Pentru a fi lăsat să plece, Nicolae Brâncoveanu afirma că este „sujet de leurs Majestés Impériales". Cum contele P.A. Rumiantsev nu se lăsa impresionat de afirmaţie, Brâncoveanu solicita să fie „cerut ca unul dintre supuşii imperiului" pentru a putea reveni în Transilvania. HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 18–19, 11 septembrie 1772.

[93] Vezi jurământul de supunere prestat împărătesei Ecaterina a II-a de către boierii moldavi şi valahi în Eudoxiu de Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. VII, Bucureşti, 1876, doc. nr. 57, p. 81, 21 august 1770.

[94] La 7 octombrie 1774, după terminarea războiului, boierii valahi adresau o scrisoare de mulţumire împărătesei Maria Theresa pentru „azilul" oferit. Interesantă mi se pare maniera în care

Insistențele Brâncovenilor au dat până la urmă roade şi lui Emanuel Brâncoveanu îi erau trimise, la 29 aprilie 1773, un paşaport şi un raport al guvernului Transilvaniei prin care se certifica faptul că se afla în proces cu socrul său, Dimitrie Sturza şi, ca atare, trebuia să meargă să îşi apere interesele[95]. În acest context, Zoița Brâncoveanu mulțumea împărătesei, oferind o „broderie orientală" şi declarându-se „supusă fidelă" a acesteia. La rândul său, Emanuel Brâncoveanu se proclama, după primirea paşaportului, drept „supus fidel", semnând scrisorile adresate împărătesei cu „le très humble et obéissant valet et sujet"[96].

Ce semnificație avea acest paşaport? Îi acorda oare automat şi calitatea de *supus* al Imperiului Habsburgic? Cum interpretau ceilalți *supuşenia* atât de invocată de Brâncoveni? La sfârşitul secolului al XVIII-lea, paşaportul era încă un instrument valabil pentru a asigura posesorului o călătorie sigură, dintr-un loc numit către alt loc numit. Emiterea lui de către o persoană importantă îi acorda greutate[97]. Citându-l pe Casanova, Valentin Groebner notează că paşaportul oferea mai degrabă „prestigiu" posesorului, ajutându-l să treacă frontierele, bucurându-se de notorietatea persoanei care emisese documentul[98]. Emanuel Brâncoveanu sublinia prestigiul documentului pe care îl deținea, scriind contelui Piotr A. Rumiantsev că paşaportul fusese semnat de însăşi împărăteasa Maria Theresa: „Sa Majesté, ma Souveraine, a bien voulu *me munir d'un passeport signé de sa propre main*."[99] Nu dispunem de acest paşaport şi nu ştim cum arăta şi ce putea să cuprindă. Cel mai probabil, el se prezenta sub forma unei scrisori în care erau marcate numele posesorului, scopul călătoriei şi itinerarul. Nu ştim nici dacă documentul a fost sau nu semnat de Maria Theresa. Barbara Stollberg-Rilinger arată că împărăteasa s-a străduit să-şi îndrepte supuşii către autoritățile locale, implementând o serie de reforme administrative care să susțină paşii de urmat în rezolvarea unei petiții, degrevând astfel cancelaria imperială de multele cereri care puteau fi rezolvate la nivel local[100]. De altminteri, cancelarul Kaunitz (sau mai bine spus cancelaria sa) marca în răspunsurile sale că anumite

boierii îşi reinventează numele, pentru a se potrivi universului exilului. Am să enumăr aici semnăturile autografe aflate pe documentul menționat: Thomas de Kretzulesculis (Toma Crețulescu), Demetréus de Racovitza (Dimitrie Racoviță), Rodolphe de Vaccaresculi (Rudolf Văcărescu), Ioanes de Vaccaresculi (Ianache Văcărescu), George de Saul (Gheorghe Saul), Ioanes de Iuliani (Ioniță Iuliani). HHStA, Moldau-Walachei I/26, Vacaresculi, f. 1–3.

[95] Paşaportul i se acorda ca răspuns la cererea din 7 aprilie 1773 prin care solicita un împrumut pentru a supraviețui la Braşov până la terminarea războiului, un „paşaport", drept de azil pentru soția şi cei patru copii ai săi pe perioada absenței sale şi un atestat de „supus imperial". *Ibidem*, Brancovan, f. 38–39.

[96] *Ibidem*.

[97] Martin Lloyd, *The Passport: The History of Man's Most Travelled Document*, Canterbury, Kent, 2008, p. 23. Asupra subiectului, vezi şi John Torpey, *The Invention of the Passport. Surveillance, Citizenship and the State*, Cambridge, 2000.

[98] Valentin Groebner, *Who Are You? Identification, Deception, and Surveillance in Early Modern Europe*, New York, 2007, p. 227.

[99] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 52.

[100] Barbara Stollberg-Rilinger, *Maria Theresa and the Love of Her Subjects*, în „Austrian History Yearbook", 51, 2020, p. 7–9. Vezi şi eadem, *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, München, 2017.

cereri erau de competenţa autorităţilor locale şi, deci, că le-a retrimis către guvernul Transilvaniei. Odată cu paşaportul, Emanuel Brâncoveanu solicitase şi un atestat de „*membre et sujet de cet Empire afin d'être reconnu comme tel*”[101], lucru cerut şi de fratele lui, Nicolae[102]. Însă atestatul nu a venit niciodată. Şi, cu toate acestea, Brâncovenii se considerau „supuşi imperiali” pentru că de acest statut aveau nevoie în acel moment. Este foarte interesant cum indivizii se definesc ei înşişi, interpretând relaţiile de putere ca răspuns la aspiraţiile, nevoile, circumstanţele sociale şi politice. În acest caz precis, Brâncovenii erau plătitori de taxe şi Monarhiei Habsburgice în virtutea proprietăţilor deţinute acolo; dar până la 1770, accentuaseră doar prestigiul titlului deţinut: „prinţ al Sfântului Imperiu”, titlu care le uşurase calea către afaceri cu elita comercială din Transilvania, contribuind la întărirea credibilităţii[103]. Implicarea în procesul de auto-definire este determinată de insecuritatea creată de război şi de nevoia de adaptare la noile structuri de putere.

Darul oferit de Zoiţa Brâncoveanu nu a rămas nici el fără răspuns: în numele împărătesei, cancelarul Kaunitz îi mulţumea pentru cadou şi îi oferea o cutie de porţelan şi 500 de ducaţi pentru a-şi procura „orice i-ar fi făcut plăcere”, cu justificarea că „Majestatea Sa nu cunoaşte gusturile prinţesei”[104]. Reciprocitatea darurilor şi a serviciilor era una dintre cheile menţinerii bunei funcţionări a unei relaţii de patronaj[105].

Rusia, prin reprezentanţii ei din ţările române, nu s-a lăsat impresionată de calitatea de *supuşi* ai Imperiului Habsburgic, livrată de Brâncoveni: Nicolae a fost reţinut în „captivitate” la Iaşi, în timp ce fratele său, Emanuel, scria de zor, cerând recunoaşterea libertăţii de mişcare în virtutea calităţii sale de *supus*, disculpându-se („nu am nicio corespondenţă secretă şi nici nu m-am amestecat în mişcările armatei imperiale ruse, nici ale celei otomane”), invocând alianţele dintre Austria şi Rusia, care ar fi trebuit să îi asigure „un azil inviolabil în patria sa”[106]. Contele Rumiantsev scria sec (şi abia după a treia epistolă, din tabăra de la Ialomiţa) că dacă va îndeplini „datoriile unui bun cetăţean” va fi protejat[107]. Rumiantsev răspundea însă după ce un întreg arsenal de relaţii şi influenţe fusese pus în mişcare. Din nou, Kaunitz fusese solicitat să intervină pe lângă baronul Vincenz Freiherr von Barco[108], ambasadorul rus la Viena, Dmitry Mikhailovich Golitsyn, comandantul armatei ruse, prinţul Alexander Mikhailovich Golitsyn, şi contele Piotr Rumiantsev[109].

---

[101] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 19–20.

[102] *Ibidem*, f. 18.

[103] Într-o scrisoare adresată cancelariei imperiale, Emanuel Brâncoveanu oferea detalii despre afacerile financiare derulate la Viena şi banii depozitaţi în băncile vieneze. *Ibidem*, f. 44, 3 iulie 1773.

[104] *Ibidem*, f. 46, august 1773. În text, „les devoirs d'un bon citoyen”.

[105] Sharon Kettering, *Gift-Giving and Patronage in Early Modern France*, în „French History”, 2, 1988, p. 131–151.

[106] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 14, iulie 1773, Brâncoveanu către Rumiantsev. Vezi şi scrisoarea către acelaşi din 12 iunie 1773.

[107] *Ibidem*, f. 26, iulie 1773.

[108] General în armata imperială austriacă. În 1772 se afla la Iaşi, trimis pentru a participa la negocierile de pace care au avut loc la Focşani şi Bucureşti.

[109] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 25, 26, 27, 30, 32.

În vara anului 1774, războiul ruso-otoman lua sfârşit prin semnarea tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi. Actorii implicați în desfăşurarea acțiunilor politice vreme de şase ani (1768–1774) negociau pozițiile pe care urmau să le ocupe în noile structuri politice. Boierii valahi ceruseră în grup un statut în interiorul Imperiului Otoman asemănător Ragusei, dar interesele Rusiei în regiune erau cu totul altele[110]. Aşa că țările române s-au reîntors sub dominația otomană, chiar dacă obținuseră unele avantaje regionale[111]. Domnii n-au fost cei pe care şi-i doriseră, ci Poarta a reluat practica numirii lor din rândul elitei fanariote: Alexandru Ipsilanti în Țara Românească şi Grigore Ghica în Moldova. Soarta boierilor căpăta şi ea forma noilor circumstanțe politice create de tratatul de pace. Mihai Cantacuzino lua drumul exilului, plătind astfel pentru fidelitatea sa față de Rusia[112], în timp ce Ianache Văcărescu revenea la Bucureşti pentru a ocupa scena politică pentru multă vreme. În ceea ce îi priveşte pe Brâncoveni: la 9 octombrie 1774, Emanuel Brâncoveanu mulțumea, în stilul lui bombastic, cancelarului Kaunitz şi împărătesei Maria Theresa, pentru protecția şi ajutorul oferit: „je pars de ses États, le cœur pénétré de la plus vive reconnaissance, en laissant mes droits sous les auspices de Votre Majesté”[113]. Protecția şi statutul de supus austriac îi ajutaseră pe Brâncoveni să supraviețuiască într-un moment foarte dificil, punându-şi la adăpost familiile pe vreme de război. Grija pentru ocrotirea familiilor revine cu obsesie sub pana tuturor actorilor implicați în evenimentele politice ale momentului. Familia reprezenta factorul principal în susținerea pe arena politică, iar protejarea progeniturilor asigura un viitor[114].

Experiența exilului nu se încheia însă la 1774. Reîntorşi în Valahia, Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu s-au bucurat de relativa linişte din regiune pentru a se implica în viața politică. Cei opt ani de domnie ai fanariotului Alexandru Ipsilanti (1774–1782) au fost prolifici în deținerea de dregătorii în divan: Nicolae era ridicat la rangul de mare vistier, în timp ce fratele său primea dregătoria de mare vornic[115]. Noul război din regiune (1787–1792) a dus la exilarea boierilor bănuiți că ar avea alte viziuni politice decât domnul fanariot Nicolae Mavrogheni. Astfel, frații Brâncoveanu

[110] V. Taki, *op. cit.*, p. 22–23.

[111] Viorel Panaite, *Wallachia and Moldavia according to the Ottoman Juridical and Political View, 1774–1829*, în *Ottoman Rule and the Balkans, 1760–1858. Conflict, Transformation, Adaptation*, ed. Antonis Anastasopoulos, Elias Kolovos, Rethymno, 2007, p. 21–44.

[112] Iată mărturia lui Mihai Cantacuzino: „Mihai Cantacuzino, ce numai el rămăsese îndatorat purtării de grijă a casei sale şi a fraților săi, cunoscându-se după aceste două congresuri cele ce s-au urmat, cum că Moldova şi Valahia vor rămânea iar sub turci, şi socotind că nu o să poată trăi familiile lor în Valahia fără frică şi fără primejdie, a hotărât să meargă la Petersburg să cerce de a lor norocire.” M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 190–206.

[113] HHStA, Moldau-Walachei I/26, Brancovan, f. 64.

[114] Nicolae Brâncoveanu şi-a pierdut unicul fiu la Braşov, mort în jurul vârstei de doi ani, şi nu a mai avut alți copii. Dan Berindei, *Urmaşii lui Constantin Brâncoveanu şi locul lor în societatea românească. Genealogie şi istorie*, în *Constantin Brâncoveanu*, ed. Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, p. 275–285.

[115] Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alți mari dregători ai Țării Româneşti din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice şi cursus honorum*, Bucureşti, 1972, p. 118, 120–122, 128–129, 299, 301, 304, 322.

ajungeau, alături de alți boieri, la Nicopole, oferiți Imperiului Otoman ca un fel de ostatici de către Mavrogheni. Dar luminile reflectoarelor aveau să se mute asupra unui alt contemporan, amintit deja în aceste rânduri: Ianache Văcărescu, personaj principal în războiul ruso-austro-otoman.

CONCLUZII

Elitele locale au purtat o luptă acerbă pentru supremație politică. Încercarea de a rămâne în arena politică, de a-și păstra privilegiile sau de a participa la distribuirea resurselor a dus inevitabil la implicarea în tot felul de conflicte și lupte politice. Din acest motiv, mult prea puține familii au reușit să scape întemnițărilor, refugiilor, persecuțiilor și confiscărilor de bunuri. Bineînțeles că soarta elitelor politice din Moldova și Valahia nu a fost una singulară în regiune[116]. În această luptă pentru supremație, boierii „pământeni", „greco-levantini" sau „greco-fanarioți" au căutat să își lărgească rețelele și să crească numărul patronilor în competiția regională pentru putere. Unii dintre boieri au încercat să penduleze între diferite supușenii pentru a le invoca la nevoie, alții au afișat loialități multiple astfel încât să își protejeze familiile, averile și implicit interesele. Căutarea unei case și a unui mediu stabil, propice dezvoltării personale nu se făcea întâmplător. Exemplele oferite mai sus sunt mai mult decât grăitoare. Nu numai „grecii" resimțeau nevoia unei „patrii" care să le asigure securitate pentru construirea unui viitor, ci și valahii sau moldovenii. Iordache Ruset, Ion Neculce, Nicolae Brâncoveanu, Emanuel Brâncoveanu și Mihai Cantacuzino analizau cu pragmatism oportunitățile oferite de puterile din regiune. Dacă Iordache Ruset a reușit să creeze condițiile necesare înrădăcinării unui viitor, în Moldova, nu același lucru se poate spune despre Ion Neculce și perspectivele sale din Rusia. Acesta din urmă compara practic lumea rusă cu lumea moldavă și locul pe care putea să îl ocupe în fiecare dintre cele două societăți. Îmbrățișarea unei cariere militare nu i se părea suficientă pentru reușita copiilor lui[117]. Nici pentru Brâncoveni, Imperiul Habsburgic nu se profila drept „patria" pe care o căutau, ci beneficiile obținute prin protecția oferită funcționau mult mai bine de la distanță decât prin înregimentarea directă într-o relație strictă supus-stăpân. În schimb, Cantacuzinii (precum Cantemireștii cu 70 de ani mai devreme) au ales viața de „soldați" oferită de Imperiul Rus, negociindu-și însă pozițiile și statutul.

Am început acest studiu cu un vers dintr-o piesă de teatru compusă de marele boier Iordache Golescu: „Vodă au murit și de a lui jale noi trebuie să ne bucurăm."[118]

---

[116] Pentru comparație a se vedea: Dean J. Kostantaras, *Christian Elites of the Peloponnese and the Ottoman State, 1715–1821*, în „European History Quaterly", 43, 2013, nr. 4, p. 628–656; Martha Pylia, *Conflits politiques et comportements des primats chrétiens en Morée, avant la guerre de l'indépendance*, în *Ottoman Rule and the Balkans*, ed. Antonis Anastasopoulos, Elias Kolovos, p. 137–148.

[117] Despre elita rusă și îndatoririle ei a se vedea John P. LeDonne, *Absolutism and Ruling Class. The Formation of the Russian Political Order, 1700–1825*, Oxford, 1991; Elise Kimerling Wirtschafter, *Social Identity in Imperial Russia*, DeKalb, 1997.

[118] I. Golescu, *op. cit.*, p. 132.

Versul ilustrează cel mai bine tensiunile dintre fanarioți şi elita care se considera „autohtonă" şi „pământeană", la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Schimbarea domnilor putea să fie un moment prost pentru cei aflați deja la putere, dar un nou început pentru toți ceilalți.

PHANARIOT RULERS AND BOYARS AT THE BORDERS OF EMPIRES. ON LOYALTY AND ALLEGIANCE IN THE EIGHTEENTH CENTURY

Abstract

The present study analyses the interconnection between office, social status, and loyalty through patronage relationships. The actors are the Wallachian and Moldavian boyars of the eighteenth century. The first part of the paper examines the social and political ascent of boyars to the highest offices in the princely council through the prisms of ethnicity, social status, and loyalty. The focus shifts afterwards on the manner in which social status was identified and fashioned in relation to the position of power held at a certain moment in South-Eastern European circles. Special emphasis is given to how the process of self-fashioning contributed to the underlining of social prestige, and to the propagation of a social representation designed to uphold the boyars' pretensions to social advancement. The article ends with a case study intended to mirror the fluid identities and loyalties assumed by the Wallachian and Moldavian elites.

Keywords: patronage; loyality; subjecthood; Wallachia; Moldavia; boyars